

Cum să câștigi un război informațional.
Propagandistul care l-a păcălit pe Hitler

Peter Pomerantsev s-a născut la Kîiv, în 1977. În 1978, familia s-a refugiat în RFG, după ce tatăl său, Igor Pomeranțev, a fost arestat de KGB pentru răspândirea literaturii antisovietice. Apoi, Igor și Lina Pomeranțev s-au mutat în Marea Britanie. După ce a absolvit Școala de la Westminster și Școala Europeană de la München, tânărul Peter a studiat literatura engleză și limba germană la Universitatea din Edinburgh. Între 2001 și 2010, Peter Pomerantsev (transcrierea în engleză a numelui primit la naștere: Piotr Pomeranțev) a locuit în Moscova, unde a urmat cursurile superioare pentru scenariști și regizori. În capitala Federației Ruse a lucrat, timp de mai mulți ani, ca producător TV, în special la compania privată TNT. Din 2011, a scris cu regularitate articole despre Rusia în „Newsweek”, „The Atlantic Monthly”, definind regimul lui Putin drept „dictatură postmodernă”. Din 2015, este redactor asociat la „Coda Story”, platformă media online. A publicat cărțile *Nothing Is True and Everything Is Possible* (2014) și *This Is Not Propaganda* (2019), pentru care a luat mai multe premii importante. Aceste cărți au apărut la Editura Cartier, în 2022, cu titlul *Aventuri în Rusia de azi. Nimic nu este adevărat și totul este posibil*, și, în 2023, *Asta nu e propagandă! Aventuri în războiul cu realitatea*.

Traducătoarea, **Ioana Rotaru (Gruenwald)**, este absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine din cadrul Universității București. A lucrat ca traducătoare și apoi ca redactoare la Editura Eminescu până în 1989. Ulterior, a condus biroul de la București al Târgului de Carte de la Frankfurt, specializându-se în proiecte din domeniul pieței de carte. În toți acești ani a tradus din literatura anglo-saxonă titluri de beletristică și non-ficțiune. Dintre autorii traduși: Ring Lardner, Edith Wharton, Richard Branson, Susanna Kaysen, Jo Furniss ș.a.

**PETER
POMERANTSEV**

**CUM SĂ CÂȘTIGI
UN RĂZBOI
INFORMAȚIONAL**

Propagandistul care l-a păcălit pe Hitler

Traducere din engleză de IOANA ROTARU

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: vanzari@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel/fax: 021 210 80 51. E-mail: codex@cartier.ro

cartier.ro

cartier.md

Cărțile Cartier pot fi procurate online pe cartier.ro & cartier.md

și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks și pe cartier.ro & cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.

Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.

Tel./fax: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librăria online, cartier.ro

Tel.: 0785 199 823. E-mail: codex@cartier.ro

Librăria online, cartier.md

Tel.: 068 555 579. E-mail: vanzari@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România

Tel./fax: (021) 210 80 51. E-mail: codex@cartier.ro

Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Valentin Guțu

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Valeria Idjilov

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Peter Pomerantsev

CUM SĂ CĂȘTIGI UN RĂZBOI INFORMAȚIONAL. PROPAGANDISTUL CARE L-A PĂCĂLIT PE HITLER

Ediția I, noiembrie 2024

HOW TO WIN AN INFORMATION WAR: The propaganda who outwitted Hitler

Copyright © Peter Pomerantsev, 2024

© 2024, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Pomerantsev, Peter.

Cum să câștigi un război informațional. Propagandistul care l-a păcălit pe Hitler / Peter Pomerantsev;

traducere din engleză de Ioana Rotaru. – Ed. 1. – [Chișinău] : Cartier, 2024 (Bons Offices). – 292 p. –

(Cartier istoric / colecție coordonată de Virgil Păslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).

Referințe bibliogr. în subsol. – Ind. de nume : p. 288-292. – 800 ex.

ISBN 978-9975-86-801-3.

32(430)

P 77

*Pentru Lee Richards, fără de care
această carte nu ar fi fost posibilă,
și pentru Dașa, fără de care
nu am fi putut fi trei*

Cuprins

<i>Prefață. Adevăratele vieți ale lui Sefton Delmer</i>	9
<i>Capitolul I</i>	
Propaganda este remediul singurătății	21
<i>Capitolul II</i>	
Cercul nazist	43
<i>Capitolul III</i>	
Nu e de încredere	79
<i>Capitolul IV</i>	
Toate îndoielile s-au risipit	110
<i>Capitolul V</i>	
În zona ridicolului	127
<i>Capitolul VI</i>	
Acea scandalosă organizație pornografică	154
<i>Capitolul VII</i>	
Putere prin frică	183
<i>Capitolul VIII</i>	
D-DAY și Fascinația morții	210
<i>Capitolul IX</i>	
Walkiria	230

Capitolul X

Cât de mort este Hitler?..... 244

Capitolul XI

Cum să câștigi un război informațional..... 264

Capitolul XII

Un oarecare oarecare..... 276

Mulțumiri 285

Indice de nume 288

Prefață

Adevăratele vieți ale lui Sefton Delmer

Este rupt. Sfâșiat în direcții opuse. Tras încolo și încoace, poate oare Sefton Delmer să spună care este el cel adevărat?

În lunile de început ale Primului Război Mondial, la vârsta de zece ani, el este singurul băiat britanic dintr-o școală germană. Este prima zi din trimestru. Din capătul unei săli pline cu elevi germani aude vocea lui Herr Direktor – directorul școlii – venind dinspre scenă pe deasupra mulțimii.

Vocea directorului este diferită azi. De obicei, este atât de calm, dar de data asta strigă, urlă despre britanici, nenorociții ăștia care au adus războiul asupra Germaniei iubitoare de pace și a kaizerului ei iubitor de pace. Englezii, națiunea asta de negustori amărăți, sunt invidioși pe ascensiunea Germaniei, pe averea ei recent dobândită, pe teritoriile ei tot mai extinse. Englezii au complotat de mult și pe ascuns să ne încercuiască, și acum asasinii ăștia de englezi ne-au lovit. Este un moment de moarte sau de glorie.

Când Sefton îi salută pe ceilalți elevi din vestiar, copiii, care cu doar câteva săptămâni în urmă erau prietenii lui buni, au început să-i șuiere: *Verräter!* (Trădător!), și cuvintele umplu încăperea care pare a fi scena unui linșaj. După școală, în Tiergarten, băieții se învârt în jurul lui Sefton și cel mai gras dintre ei se aruncă cu pumnii asupra lui.

Cu fiecare dimineață, adunările devin tot mai agitate. Băieții mărșăluiesc în jurul sălii, praful se ridică din podea în timp ce ei se adună în cercuri și bat din picioare strigând într-un glas: „Dumnezeu! Kaizer! Patria!”, din plămâni lor bubuind cântece despre zori sângeroși care se ridică deasupra unor armate falnice, despre dorința

dulce de a pieri pe câmpurile de luptă doar pentru bucuria de a vedea steagul Germaniei fluturând victorios.

Trebuie să mășăluiască împreună cu toți ceilalți, în mijlocul urletelor, tropăielilor, cântecelor și imnurilor. Și, deși știe că nu este corect să aibă astfel de sentimente, nu se poate stăpâni să nu simtă un fior la auzul acestor imnuri închinat făurarilor de arme, care bat cu ciocanul în inima germană tare ca oțelul. Se trezește cu gura deschisă, cuvintele dau năvală și iată-l cântând cântece germane de război, chiar dacă acestea se laudă cu distrugerea compatrioților săi.

„Ca să fiu sincer”, avea Sefton Delmer să recunoască decenii mai târziu, „mi-a plăcut să cânt cântece germane despre victorie. Vioiciunea și ritmul lor mă făceau să simt un fior de exaltare de care mă rușinam foarte tare. «Un băiat englez nu trebuie să aibă asemenea sentimente față de niște cântece germane de război».”¹

Și cine este, în acest moment, adevăratul Sefton Delmer? Care este adevărata lui voce, cea care exprimă propria lui identitate? Sefton Delmer cel care cântă împreună cu toți ceilalți cântece germane de război sau cel care mormăie pe ascuns împotriva lor în limba engleză?

Acest chin, această ruptură a ființei sale, va continua și va deveni sursa puterii și priceperii sale. Va crește și va deveni un geniu aproape uitat al propagandei, omul care înțelegea secretul funcționării propagandei, celebru pentru capacitatea sa de a-și lăsa deoparte propria personalitate; de a putea traversa țări, linii de luptă și divergențe aparent de nerezolvat; de a fi în stare să se reimagineze în postura altora, de a deveni dușmanul, de a intra în mintea lui și apoi, din interiorul ei, să-și bată joc de el.

Dar această calitate avea să devină și cea mai mare vulnerabilitate a lui.

* * *

Germania. Vara lui 1941. Hitler și aliații săi stăpânesc Europa, de la Oceanul Atlantic până la Marea Neagră. În partea de vest, Marea

1 Sefton Delmer, *Trail Sinister: An Autobiography* (London: Secker and Warburg, 1961), p. 40.

Britane e izolată. În partea de est, orașele sovietice cad unele după altele. În Germania, străzile și piețele celui de Al Treilea Reich s-au transformat în păduri de steaguri cu svastica în roșu și negru, iluminate noaptea de procesiunile cu torțe.

Propaganda nazistă proclamă triumfătoare Victoria, Unitatea, Patria și Führerul în afișe și cântece pentru copii, din megafoane și în paginile ziarelor, pe ecranele cinematografelor și – mai ales – din aparatele de radio. Chiar de la început, de când au venit la putere, naziștii au considerat radioul ca fiind forța supremă care poate uni țara; poate dărâma vechile diviziuni, anula rupturile dintre clase și regiuni; îi poate uni pe toți germanii și poate transforma în realitate declarația măreață a ministrului Propagandei, Joseph Goebbels, cum că, odată cu sosirea naziștilor, „individul va fi înlocuit de Comunitatea Poporului: *die Volksgemeinschaft*, populația de *Volksgenossen* care își vor conduce *Volkswagen*-urile și vor citi *Völkischer Beobachter*².

Discursurile Führerului erau evenimente festive și deosebite, transmise la radio și trâmbițate prin megafoanele de pe străzi, din fabrici și din birouri. Fiecare german trebuia să le asculte. La auzul urletului sirenelor, trebuia să te oprești din indiferent ceea ce făceai. Fie că erai acasă sau la serviciu, într-o fabrică sau într-o cazarmă, viața se oprea. Când Hitler vorbea, motoarele și mașinile de scris din întreg Reichul se opreau. Paznici purtând banderolă cu svastică patrolau pe străzi, ca să fie siguri că fiecare se afla la o distanță corespunzătoare cât să poată asculta un radio sau un megafon, astfel încât întreaga *Volksgemeinschaft* să poată să se scalde, toți în același timp, în marea de cuvinte învolburată a Führerului, despre Germania, această comunitate a destinului, mândră să se supună unei voințe ordonatoare, o națiune cândva divizată care este acum unită, renăscută după ani de sărăcie, nenorociri și dispreț adus de puterile străi-

2 Richard J. Evans, *The Third Reich in Power, 1933-1939* (New York: Penguin, 2009), Kindle edition, 120. Vezi și Helmut Heiber (ed.), *Goebbels-Reden* (2 vol., Düsseldorf, 1971-1972), I: 1932-1939, 131-41 (Berlin, Grosser Saal der Philharmonie—Eröffnung der Reichskulturkammer, 15.11.33), și 82-107 (Berlin, Haus des Rundfunks—Ansprache an die Intendanten und Direktoren der Rundfunkgesellschaften, 25.3.33), p. 82, 88, pp. 131-134.

ne care, cu sânge-rece, în ciuda mâinii prietenoase întinse, a provocat un război împotriva noastră, pe care nu ni l-am dorit, un război declanșat de presa britanică și cea evreiască, de băncile evreiești și de evreii bolșevici, de paraziți, de dușmani *pe care vă spun că-i vom învinge. Ne vom împlini destinul. Suntem salvarea Europei. Sieg Heil!*

Radioul i-a ajutat pe naziști. Dar în același timp i-a ajutat pe oameni să scape de ei. Dacă roteai butonul unui aparat de radio din cele mai scumpe, puteai aluneca în lumea undelor scurte. Chiar și unele aparate mai ieftine, cu unde medii, puteau deveni antene improvizate, fiind folosite să treacă dincolo de stațiile oficiale ale Reichului.

Naziștii cunoșteau această vulnerabilitate. Dacă încercai să prinzi transmisiuni străine, mai ales dușmanul principal BBC, erai pasibil de pedeapsa cu spânzurătoarea. Radiourile străine erau bruiate.

În discursurile lor, Hitler și Goebbels au vorbit repetat despre minciunile perfide ale propagandei inamice, în special despre cele venite din partea britanicilor.

Nu puteai să ascuți posturi străine de radio decât cu cei mai de încredere apropiați – nu știai niciodată cine te aude că faci asta. SD, *Sicherheitsdienst* al SS, fusese creat pentru a putea ține orice persoană din Reich „sub supraveghere permanentă”. Săptămânal, aceste rapoarte SD livrate de nenumărați agenți erau supuse unei analize de ansamblu care arăta „atitudinile și comportamentele poporului”, iar obiceiurile lor de ascultare a radioului reprezentau un interes deosebit³.

În iulie 1941, SD a notat succint că germanii (în special cei din Chemnitz, Hamburg, Berlin și Potsdam) puteau prinde o nouă stație clandestină pe unde scurte, numită Gustav Siegfried Eins⁴.

Această stație secretă era mult mai insidioasă decât transmisiunile din străinătate. Puteai legifera și îi puteai defăima pe străini, dar în cazul acesta era o voce agitatoare care venea din interior. Gustav Siegfried Eins se deschidea cu aceleași acorduri ale programului principal de știri nazist – dar, în loc de clopotele grandioase

3 Heinz Boberach (Hrsg). *Meldungen aus Dem Reich 1939-45. Die Geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS.* (München: Hermann Luchterhand Verlag GmbH, 1965), ix–xii.

4 Boberach, *Meldungen aus Dem Reich, 1939-45*, 2563.

de la Weimar, se auzeau niște acorduri haotice de pian, după care un aghiotant intra pe post și anunța că urma să vorbească *der Chef*.

Tonul *Chef*-ului era asemenea unui pumnal: ascuțit, poate beat, în mod cert amar. Înjura fără oprire, cu înjurături rasiale la adresa porcilor de yankei, împutușilor de japonezi, porcilor de bolșevici și a italienilor cu fețe de lămâie. Pe Churchill îl făcea „bețiv murdar iubitor de evrei”.

Der Chef iubea armata, dar ura Partidul Nazist. Nu avea nimic cu *Volksgemeinschaft*, în schimb îi ataca pe cei care reprezentau *die Parteikommune*, de parcă Partidul Nazist era o camarilă în sine. Îi acuza pe oficialii de partid că își făceau vacanțe de lux pe coasta dalmată, în vreme ce acasă, oamenii erau bombardați de Royal Air Force. Îl respecta pe Hitler, care era genul de bărbat lângă care ar fi luptat în Primul Război Mondial, dar îi acuza pe Himmler, Göring și restul că erau prea indulgenți cu Marea Britanie. Nu văzuseră ce pagube făcuseră în Köln și Aachen în primele raiduri aeriene din mai, când nenorocitele alea de sirene antiaeriene nu au funcționat și catedrala măreață a orașului fusese parțial distrusă? *Der Chef* a mers la Aachen, a văzut femeile germane care plângeau cățarate pe dărâmurile caselor, încercând să-și găsească copiii prinși dedesubt – și Luftwaffe cum a reacționat? N-a făcut nimic.

Londra ar trebui bombardată în bucăți. Nenorocii ăia de britanici ar trebui făcuți praf. Dar Luftwaffe era docilă. Partidul Nazist era plin de bolșevici sub acoperire. Nici măcar nu-i anunțau pe soldați când rudele lor erau ucise de bombardamente. Își promovau colegii din SS în posturi călduțe de funcționari.

Frecventau bordelurile SS de lux, în timp ce soldații mureau de dizenterie pe front.

În fiecare zi, la ora zece, timp de zece minute, *der Chef* își scuipa furia. Menționa numele unor funcționari naziști, ale copiilor acestora și ale nevestelor. Știa exact care erau magazinele de unde își cumpărau pateurile scumpe și vinurile Moselle. Știa chiar și care nevas-tă de ștab nazist își cumpărase la Viena un nou apartament, prin relații și mită. Orice ascultător înțelegea că astfel de detalii ajungeau la public doar de la persoane din interior. Asta însemna că *der Chef* avea un fel de acoperire de la superiorii lui. Întotdeauna existaseră

tensiuni între aristocrația militară prusacă și partidul nazist. Oare se cocea vreo rebeliune? Și dacă generalii urmau să se întoarcă împotriva lui *Parteikommune*? Și de unde emitea *der Chef*? Unii credeau că avea sediul pe o barjă care plutea pe Rin. Alții erau foarte siguri că se afla în Franța. Sau poate Polonia? Și, de fapt, ce însemna numele stației radio – Gustav Siegfried Eins?⁵

Erich Kästner, unul dintre cei mai cunoscuți autori germani – care văzuse cum propriile sale cărți erau arse de naziști în mijlocul piețelor alături de opere ale altor autori care refuzaseră să sprijine partidul –, nota în jurnalul său, în iulie 1941, cât de popular devenise acel post de radio: „Tot mai mulți oameni ascultă postul intitulat Gustav Siegfried Eins... Ce se spune acolo despre partidul nazist este uluitor. Este un post anticomunist, care vorbește de pe poziția conducerii armatei și a naționaliștilor germani”⁶.

Dar nu numai germanii îl ascultau pe *der Chef*. Ambasada Statelor Unite asculta la Berlin și atașatul de interne îl considera pe *der Chef* un semn al creșterii sentimentului antinazist în rândurile armatei. Americanii le-au împărtășit părerea lor britanicilor⁷.

Ăsta a fost unul dintre cele mai delicate momente ale relației anglo-americane din timpul celui de Al Doilea Război Mondial. Winston Churchill, primul-ministru, încerca disperat să-i convingă pe americani să intre în război. Dacă americanii credeau că *der Chef* era un semn că puterea naziștilor scădea, putea asta amâna alăturarea americanilor? David Bowes-Lyon, fratele prințului consort, a primit sarcina de a-i comunica președintelui american, Franklin D. Roosevelt, adevărul în legătură cu *der Chef*. Bowes-Lyon a sosit în persoană la Casa Albă. *Der Chef*, i-a explicat el lui Roosevelt, nu era o barjă care plutea pe Rin. Nu era în Polonia. Nici în Franța. De fapt, el se afla la câțiva kilometri de Londra, în Bedfordshire, și era parte dintr-o operațiune sub acoperire condusă de PWE (Political

5 „Audio presentation to George VI and Queen Elizabeth at Woburn Abbey, Beds, 11/1941”, IWM Sound 5217, Imperial War Museum, www.iwm.org.uk/collections/item/object/80005174.

6 Erich Kästner, *Das Blaue Buch: Geheimes Kriegstagebuch, 1941-1945* (Zürich: Atrium Verlag, 2018), p. 96.

7 Sefton Delmer, *Black Boomerang* (London: Secker and Warburg, 1962), p. 75.

Warfare Executive)*, brațul propagandei britanice, pe care Bowes-Lyon îl reprezenta la Washington.

În fiecare zi, emisiunea era înregistrată în salonul de biliard al unei proprietăți de la țară. Ferestrele camerei erau închise și acoperite cu perdele grele. Pe masa de biliard acoperită, erau fixate microfoane de metal, care reflectau lumina fluorescentă de deasupra.

Der Chef nu era un nazist renegat. El exista în persoana unui autor german manierat, cu origini evreiești. Adjunctul său era un jurnalist german, fiul unuia dintre cei mai importanți producători de spectacole de cabaret din Berlin, care fugise din Germania împreună cu soția sa evreică. În fundul salonului, stătea în picioare un individ masiv, cu barbă. El era șeful. El inventase și conducea întregul show. Acesta era Sefton Delmer, băiețelul terorizat de colegi în timpul Primului Război Mondial. În vara lui 1941, planul lui Delmer era abia la început.

* * *

Cum să câștigi un război informațional? Ce poți face atunci când cei pe care îi iubești – familia, regiunea, țara – sunt măturați de un vortex al teoriilor conspiraționiste și al fricilor fabricate și dispar de lângă tine înghițiți de un nisip mișcător al minciunii, pentru a se muta mintal într-o realitate alternativă în care negrul este alb și albul este negru.

Eu cercetez și scriu despre propaganda din ziua de azi și, oriunde vorbesc despre munca mea, există cel puțin o persoană care ridică mâna și întrebă: „Dar, Peter, cum să facem să luptăm cu așa ceva?” Și atunci simt cum toată lumea din încăperea se trezește și se uită la mine așteptând un răspuns. Pentru unii întrebarea poate fi personală. Au persoane apropiate care, parcă sub mușcătura unui Dracula al dezinformării, s-au schimbat atât de mult, încât abia dacă se mai poate comunica cu ele.

* PWE (ceea ce s-ar traduce prin Direcția Războiului Politic) a desfășurat o activitate clandestină, menită să producă și disemineze propagandă – bazată atât pe informații reale, cât și false. Scopul său era să distrugă moralul inamicului și să-l întărească pe cel al țărilor ocupate sau aliate cu Germania nazistă. Inițialele PWE vor fi folosite ca atare pe tot parcursul cărții. (*n.t.*)

Dar majoritatea poveștilor pe care le împărtășesc vorbesc despre eșecuri. Persoane curajoase, care vin cu dovezi clare și care de multe ori își pun viața în pericol, încearcă să stabilească adevărul, dar nu reușesc să atragă atenția milioanei de oameni care nu vor să audă adevărul. Jurnalism de calitate, bine documentat nu rezistă în fața suspiciunii inoculate anume, de-a lungul deceniilor, referitoare la mass-media care este „dușmanul poporului”. Propagandiștii consideră asta drept un război în care informația este o armă pe care o folosești nu ca să câștigi o dispută abstractă, ci ca să mistifici, să alarmezi, să demoralizezi, să neliniștești –, un instrument cu care stârnești fricile umane, vulnerabilitățile și pornirile ascunse, uneori violente și crude, folosind toate acestea în beneficiul forțelor puternice pe care le slujesc. Informația verificată nu are nicio șansă.

Apoi l-am descoperit pe Sefton Delmer și lucrurile au început să devină interesante. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, Delmer a reușit să devină șeful Operațiunilor Speciale din cadrul PWE, conducând zeci de posturi de radio sub acoperire, în nenumărate limbi. Băiețelul derutat care în 1941 nu știa cărei părți aparținea a creat un erzaț de Germanie condusă din provincia rurală britanică: posturi de radio „germane”, cu SS-iști nemulțumiți, preoți austrieci furioși, posturi pentru marinari germani din vestul Franței, pentru soldații din Norvegia și civilii de pretutindeni. Edita un cotidian și superviza o industrie întregă de manifeste care încurajau dezertarea și predarea, scrisori false, timbre false și o gamă uriașă de zvonuri, bârfe, gânduri și dorințe, toate menite să rupă vraja aruncată în jurul lor de către naziști.

Delmer a adunat în jurul lui artiști, profesori universitari, spioni, soldați, astrologi și falsificatori. Refugiați din lumea cabaretului berlinez jucau și scriau scenariile pentru emisiunile de divertisment. Ian Fleming, creatorul lui James Bond, și romanciera Muriel Spark și-au pus talentul în slujba operațiunilor lui Delmer. Mulți dintre colaboratorii importanți ai lui Delmer erau evrei refugiați din Germania nazistă, care pretindeau că sunt naziști pentru a-i sabota pe naziști din interior, costumându-se aidoma propriilor lor călăi pentru a se răzbuna.

Dar în jumătatea de secol care a trecut de la război, amintirea activității lui Delmer a fost în general trasă pe linie moartă, în mentalul colectiv. Memoriile (verificate) ale lui Delmer au fost publicate în anii '60, dar sunt de mult epuizate de pe piață. Într-un interviu din anii '90, fiul lui Delmer era de părere că această amnezie avea un motiv: Aliații nu voiau ca lumea să creadă cumva că „războiul a fost câștigat printr-o șmecherie.”⁸ La urma urmei, acesta a fost „momentul nostru de glorie”, în care virtuțile noastre cele mai mari au strălucit, și nu atunci când am excelat în talentele noastre mai neguroase. Și totuși, reușitele lui Delmer în arta propagandei sunt mai relevante ca niciodată dat fiind că viețile noastre au fost bulversate de tehnologia digitală, la fel cum radioul i-a transformat lui Delmer existența. Iar astăzi știm mult mai multe despre trucurile sale. În ultimul deceniu, eforturile neobosite ale arhivistului și istoricului Lee Richards au adus lumină și au pus la punct arhiva, inițial clasificată, din perioada războiului, care se referă la activitatea lui Delmer. La început am cercetat-o cu scopul de a înțelege mai bine cum funcționa dezinformarea în spatele scenelor. Dar cu cât intram mai mult în detaliile planurilor lui Delmer și citeam scenariile emisiunilor propriu-zise, apoi memoriile lui Delmer și pe cele ale contemporanilor săi, mi-am dat seama că era vorba de ceva mult mai interesant decât o „șmecherie”.

Încă din copilăria sa petrecută în Germania, Delmer a ajuns să înțeleagă atracția propagandei, în parte pentru că își dădea seama cât era de susceptibil el însuși în fața ei, dar și cât de mult aceasta afecta atât Marea Britanie, cât și Germania. Ulterior, devenit reporter celebru în Berlinul anilor '30, Delmer a ajuns să bea cot la cot cu nașiști din primele eșaloane și a putut vedea cum funcționa mecanismul prin care Hitler cucerea mințile germanilor. Delmer era convins că experiența sa germană îl ajuta să înțeleagă puterea propagandei, dar și slăbiciunile ei. După război, a încercat să creeze un nou tip de media, care să poată face față urii și minciunilor care dominaseră cândva în Germania deoarece se îngrijora la gândul că obiceiurile vechii propagande se vor reîntoarce în pofida instaurării democrației. Pre-

8 „Woburn at War”, documentar Anglia TV, 1987.

ocupările sale se extindeau dincolo de fenomenul malefic al nazismului, explorând resorturile care ne fac pe oricare dintre noi susceptibili la propagandă și modul în care putem reacționa.

În timpul războiului, Delmer și echipa lui luptau împotriva lui Goebbels și a Ministerului Propagandei din Cel de Al Treilea Reich, încercând să înțeleagă cum reușește media să ne modeleze, să ne exploateze traumele și dorințele. Propagandistul, asemenea artistului și psihoanalistului, caută să înțeleagă ce mecanism e la baza reacțiilor noastre, ce imagine avem despre noi înșine și despre cei din jurul nostru – și cum ne plasăm în cadrul acestui proces. În cele din urmă, propaganda și influența acesteia asupra noastră ridică problema dacă putem fi cu adevărat liberi. Când ești tu însuși, și când ești o ființă care a fost manipulată de alții?

Cei care caută în Delmer doar un erou pe care să-l poată imita, niște lecții ușoare pe care să le urmărim, nu vor găsi așa ceva. El ne provoacă mereu să ne punem întrebarea: este el o forță a bineului sau a răului? Prefața volumului de memorii se deschide cu acest dialog:

— *Mi-e teamă că voi lăsa impresia că sunt un arogant, am spus eu către soția mea când am terminat de citit manuscrisul acestei cărți pentru a nu știu câta oară.*

— *Ce înseamnă „arogant”? m-a întrebat Selina, fiica mea.*

— *Ah, un fel de tip bun de nimic.*

— *Nu ești un bun de nimic.*

— *Atunci sunt un „rău bun de nimic”**.

Chiar dacă ar fi așa, Delmer își face permanent autocritica. Deși a folosit el însuși dezinformarea, a înțeles consecințele autodistructive ale acesteia. Memoriile sale sunt o poveste despre moralitate, despre cum trucurile sale s-au întors împotriva lui. Lecția pe care ne-o oferă este una pozitivă, negativă, și acută.

Cartea de față ne prezintă călătoria lui Delmer de-a lungul teritoriilor propagandei secolului XX, începând cu Primul Război Mondial, apoi Germania Republicii de la Weimar, cu accent pe cel de Al Doilea Război Mondial și perioada de după. În timp ce scriam la ea,

* Joc de cuvinte (engl. în orig.).

în februarie 2022, Rusia a lansat o invazie pe scară largă a Ucrainei, țara mea natală, unde trăiesc mulți membri ai familiei mele, prieteni, colegi, oameni pe care îi iubesc. Președintele Putin și batalioanele lui de propagandiști susțin că Ucraina nu este o țară propriu-zisă, că n-ar avea dreptul la existență, că formează doar un singur popor cu Rusia. Asta a fost ultima afirmație dintr-un lung șir: timp de secole, Moscova a tot invadat, încercând să șteargă sau să subjuge Ucraina. La patru săptămâni de la invazie, am călătorit până la Kiiv – un oraș aproape părăsit –, ca să lansez un proiect care presupunea filmarea crimelor rusești din Ucraina, pentru a ne asigura că atrocitățile înfăptuite în timpul invaziei nu dispar într-o furtună de dezinformare rusească. În aprilie, am revenit alături de un grup de jurnaliști care îl interviewau pe președintele Volodimîr Zelenskii.

Am ajuns seara târziu. Pentru a minimiza riscul unui bombardament, luminile erau stinse în complexul Palatului Prezidențial, ferestrele înalte erau baricadate cu saci de nisip. Spre contrast, camera de ședință, fără ferestre, era puternic luminată. Zelenskii purta un tricou kaki și pantofi de sport. Ținuta se justifica parțial prin situația de război, dar era și un element tactic de comunicare: Zelenskii reprezintă un stat aflat în război. E în elementul lui când e vorba să capteze atenția publicului, a făcut asta timp de zeci de ani, în calitate de actor de stand-up și comediant, celebru pentru felul în care l-a jucat pe președintele țării într-un serial de comedie.

Fiecare țară căreia i se adresa trăise ceva asemănător cu ceea ce se întâmpla acum: Blitzkriegul în Marea Britanie, 9/11 în Statele Unite.

Dacă era un public pe care credea că îl cunoaște, era cel din Rusia. Ani de zile își făcuse apariția în show-uri de divertisment din Rusia. Când a început invazia, Zelenskii a trimis o mulțime de mesaje video, adresându-se rușilor obișnuiți să se opună războiului. Dar s-a izbit de un zid. Sondajele, în măsura în care poți avea încredere în sondaje într-o dictatură, arătau că marea majoritate a rușilor sprijineau invazia⁹. Televiziunile belicoase care sărbătoreau invazia aveau un rating tot mai ridicat, moderatorii emisiunilor îndemnând

9 „Woburn at War”, documentar Anglia TV, 1987.

neîncetat la lichidarea sângeroasă a Ucrainei¹⁰. În conversațiile private, mulți repetau ce susținea Kremlinul, cum că Rusia era, de fapt, victima unei vaste conspirații internaționale, încercuită fiind de inamici pregătiți să atace patria-mamă și că era îndreptățită, așadar, să atace Ucraina. Mulți dintre prietenii vechi ai lui Zelenskîi nu-i mai răspundeau la telefon.

„Rușii se află într-un buncăr informațional – atât psihologic, cât și tehnologic – și refuză să accepte realitatea și să-și asume responsabilitatea”, a spus el¹¹.

Știam exact despre ce vorbea Zelenskîi. Am trăit ani de zile în Rusia, am urmărit creșterea sistemului mediatic aparent inexpugnabil al lui Putin din primul deceniu al secolului XXI. Oare se poate face ceva pentru subminarea lui și a celorlalte tulpini ale unei propagande nemiloase, adeseori criminale, care neagă realitatea și care s-au întins pe tot globul – din China și până unde locuiesc și muncesc, în Statele Unite? Sefton Delmer, tu, „răule bun de nimic”, ce poți să ne spui?

10 Vezi, de ex., Kirill Rogov, „Having It Both Ways: Russians Both Support and Oppose War”, *Russian File* (blog), Kennan Institute, Wilson Center, March 17, 2023, www.wilsoncenter.org/blog-post/having-it-both-ways-russians-both-support-and-oppose-war.

11 Daria Subkova, „Russians Tired of Propagandists: Solovyov and Skabeyeva ‘Dropped’ from Top 10 Programs on TV”, *Ukrainian News*, 19 nov. 2022, <https://ukranews.com/en/news/896154-russians-tired-of-propagandists-solovyov-and-skabeyeva-dropped-from-top-10-programs-on-tv>.

Capitolul I

Propaganda este remediul singurătății

Sefton Delmer nu și-a sistematizat ideile cu privire la propagandă în nicio teorie abstractă sau o doctrină. Memoriile sale sunt însă, pe lângă multe alte lucruri, parabole ale ideilor lui despre propagandă – cum funcționează și cum se poate lupta împotriva ei –, iar poveștile din copilăria și tinerețea lui anticipează viitoarele sale lupte pe care le va purta. Memoriile sale sunt principala sursă pentru povestea primilor săi ani de viață – dar cel care le scrie este un pensionar de vârstă mijlocie, care explică și uneori își justifică propria muncă, arătându-ne cum trecutul i-a influențat meseria.

În vara lui 1914, cu câteva zile înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, Sefton, sau Tom Delmer, cum i se spunea întotdeauna în familie de către prieteni și asociați, își petrecea vacanța școlară pe versanții strălucitori de albaștri ai munților Harz. (Deși apropiații lui Delmer îl știau drept Tom, o să-i spun în continuare Sefton, numele cu care și-a semnat cărțile.) Delmer descrie ambianța ca fiind una idilică, exagerat de arcadiană: sate adormite cu oameni blânzi și binevoitori, comunități rurale liniștite.

În memoriile sale va reveni iar și iar la imaginea asta: peisaj bucolic, oameni cu inima deschisă, fără nicio legătură cu tehnologia brutală și propaganda pe scară largă.

Se afla într-o vacanță cu mama și sora sa¹. Tatăl său, Frederik Sefton Delmer, profesor de literatură engleză la Universitatea din

1 În mod ciudat, Delmer nu le menționează pe mama și sora sa în memoriile sale de parcă nu ar vrea să distragă atenția de la parabolele sale politice cu prea multe deta-

Berlin, se dusese înapoi în capitală pentru a-și pregăti cursurile. Părinții lui Delmer erau din Australia, pe când aceasta fusese dominiion al Imperiului Britanic, și erau potențiali inamici străini în cazul unui război între Germania și Marea Britanie.

Într-o dimineață de august, Sefton s-a trezit din cauza unui zgomot neobișnuit: un zgomot straniu, metalic și dur reverbera de-a lungul văii. Dintr-odată, pășunile blânde și verzi au fost desfigurate de prezența trupelor. Pădurile bogate au fost străpunse de antene conectate la un transmițător alimentat de un generator electric. În Primul Război Mondial s-a folosit pentru prima oară sistemul wireless de către o armată, și Delmer descrie zgomotul pe care îl producea ca pe primele ecouri ale secolului XX².

Tehnologia însoțită de propagandă avansa din toate părțile printre dealurile înverzite.

La târgul din sat apăruse o nouă atracție: un cort cu un ecran de cinema pe care rulau știri despre asasinarea arhiducelui Ferdinand de Austria, aliatul Germaniei, de către un student care dorea să elibereze Bosnia de sub ocupația austro-ungară. În interiorul cortului de cinema, țărani prietenoși și turiștii bine-crescuți s-au transformat brusc, sub luminile proiectorului, și au început să strige în favoarea războiului. La locul de joacă, părinții copiilor cu care Delmer se jucase vesel doar cu câteva zile înainte au început brusc să-l atace: „Englez nenorocit! Pleacă, meriți o bătaie zdravănă!”³

Speriată, mama și-a luat pe sus copiii, au mers la gară și s-au întors la Berlin. În vreme ce trenul se apropia de oraș, se simțea cum călătorii se ambalau tot mai mult pe tema războiului. „În sfârșit, Germania va arăta lumii din ce este făcută”; „În sfârșit, va putea să se răzbune pentru pierderile din cauza Franței în celelalte războaie”; „În sfârșit, vom ajunge să avem un imperiu al nostru”. În timp ce asculta, Sefton simțea că discursurile lor erau oarecum împrumutate – cu *cut* și *paste* de prin poveștile armatei prusace, care erau lec-

lii personale. Sefton Delmer, *Trail Sinister: An Autobiography* (London: Secker and Warburg, 1961), XX.

2 Vezi Delmer, *Trail Sinister*, p. 22.

3 Delmer, p. 22.

tură obligatorie la școală. Pentru restul călătoriei, membrii familiei Delmer n-au mai îndrăznit să vorbească în engleză⁴.

În apropierea capitalei, toată lumea din vagon s-a adunat în jurul unui chelner care cumpărase ediția specială a ziarului *Berliner Tageblatt*. Favoriții îi tremurau de emoție ca niște antene de radio, în timp ce citea ordinul de mobilizare. Germania era în război. Tot trenul a izbucnit în urale. „Va fi un război scurt și vesel!” a exclamat un bărbat cu o barbă în forma unui V întors.

În momentul în care trenul intra în Berlin, euforia mulțimii ajunsese la apogeu, în jur strigându-se lozinci precum: „Deutschland, Deutschland über Alles!” și „Jos Anglia!”. Deși Anglia nici măcar nu intrase încă în război, Delmer scrie în amintirile sale: „Marea Britanie era trădătorul. Marea Britanie era principalul dușman. Propaganda îi ținuse în sclavie.”⁵

Scenele se repetau pe tot întinsul țării. Una dintre cele mai cunoscute fotografii datează din 6 august 1914, și este făcută în Odeonsplatz, în München. Printre miile de oameni adunați în piață care își azvârleau cu entuziasm pălăriile de pai în aer și se cățarau pe leii de piatră era și tânărul Adolf Hitler.

E în mijlocul mulțimii, cu capul gol și ochii strălucitori, înghesuit între bărbați mai înalți decât el, dar țâșnind dintre ei frenetic, ca un șuvoi. „Pentru mine, acele clipe au însemnat eliberarea de nefericirea care mă apăsase pe tot parcursul tinereții mele. Am căzut în genunchi și am mulțumit Cerului din preaplinul inimii mele pentru onoarea pe care mi-o făcuse de a putea fi prezent să trăiesc astfel de clipe.” Își va aminti el în *Mein Kampf*⁶.

Aici este totuși o problemă. Fotografia este, probabil, un fals sau cel puțin modificată. În 2010, un important istoric specializat în Primul Război Mondial, Gerard Kummerich, a studiat și alte fotografii ale scenei din acea piață și nu a dat nicăieri de Hitler. A ajuns la concluzia că fotografia fusese falsificată de propaganda nazistă, în 1932, chiar înainte de cel mai important turneu electoral. Delmer

4 Delmer, p. 23.

5 Delmer, p. 25.

6 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, trad. James Murphy, <https://greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf>, 141.

l-a însoțit pe Hitler în acel turneu, fapt ce i-a oferit ocazia unică de a observa din culise propaganda nazistă⁷.

* * *

Pe la jumătatea celei de a doua luni de război, într-o dimineață, la ora 5.30, au venit să-l aresteze pe tatăl lui Sefton. Memoria fiului e foarte exactă în privința orei, dar nu și a datei: memoria privilegiază uneori unele detalii în detrimentul altora. Când polițistul a sunat la ușă și servitoarea a deschis, Sefton și-a dat seama că ofițerul era jenat. Acesta cunoștea familia și, când a venit să-l aresteze, a folosit tot timpul formula respectuoasă de „Herr Professor”. Ar vrea domnul profesor să se ridice din pat, să-și facă bagajul și să vină cu el la secția de poliție din Alexanderplatz? „Îmi cer scuze, dar acestea sunt instrucțiunile. Ca oricine altcineva de pe strada asta, îmi pare neplăcut să vă cauzez neplăceri și disconfort.”

La începutul războiului, domnul *Rektor* i-a oferit profesorului Delmer șansa de a se naturaliza și de a deveni supus loial Kaizerului. Delmer a refuzat. Acest gest l-a transformat în „dușman al națiunii”, iar acum era arestat.

Servitoarea i-a oferit polițistului o cafea, în timp ce profesorul își făcea bagajul. În semn de respect, polițistul și-a scos coiful cu vârful metalic ascuțit. Era o lună fierbinte. Tânărul Sefton stătea în fața lui holbându-se. Era fascinat nu atât de arestarea în sine, cât mai mult de faptul că nu mai văzuse un polițist dându-și jos din cap coiful, acel simbol ascuțit al autorității din perioada regatului. De sub coif s-a ivit părul roșcat, unuros și transpirat al polițistului. Era o căldură necruțătoare și băiatul nu se putea opri să privească fruntea acestuia: pielea era palidă, acolo unde coiful se proptea, de obicei, pe frunte, iar restul feței era ars de soare, lăsând un V mare și alb pe fruntea rozie. Sub autoritatea coifului se afla o ființă ca oricare alta, transpirată și fără suflu, dar a cărei piele era în ton cu uniforma pe care o purta. Delmer spune povestea din perspectiva copilului, dar în același

7 „Famous Hitler Photograph Declared a Fake”, *Sydney Morning Herald*, 20 oct. 2010, www.smh.com.au/world/famous-hitler-photograph-declared-a-fake-20101019-16sfv.html.

timp se poate simți întrebarea mult mai matură a adultului: unde se sfârșește persoana privată și unde începe rolul public?

Politiștul și-a pus coiful la loc pe cap în timp ce îl escorta pe Delmer spre ușă: „Sunt sigur că nu este decât o greșeală, care va fi lămurită cât de repede, după care Herr Professor se va întoarce în apartamentul său⁸.”

Asta avea să se dovedească a fi o minciună. La fel ca toți ceilalți „dușmani ai națiunii”, profesorul Delmer avea să ajungă în închisoarea Ruhleben. Data următoare când Sefton și-a văzut tatăl a fost într-o coloană de prizonieri britanici care mergeau pe străzile din Berlin, cu lumea strigând la ei și batjocorindu-i de pe margine.

Cât de diferit obișnuiau ei să-l salute, în cartierul plăcut în care locuia familia Delmer. În ziua în care a fost numit profesor plin, un fapt extrem de rar în cazul unui străin, toată lumea de pe stradă i-a venit în întâmpinare, în timp ce el trecea pe bicicletă, cu Sefton cățărât pe ghidon, iar proprietarii de magazine și negustorii ieșeau și ei să-i facă respectuos cu mâna. Înainte de război, toată lumea voia să se împrietenească cu familia asta ciudată de străini care vorbeau perfect germana: Frederick Delmer îi obligase pe Sefton și sora lui să învețe germana în familie pentru a putea înțelege mai bine țara în care trăiau. La vârsta de zece ani, Sefton știa mai bine germana decât engleza. Deși la școală i se spunea *der Engländer*, el se născuse în Berlin. Își petrecuse doar câteva vacanțe de vară în Anglia și Australia. În cei câțiva ani de viață, el vorbea engleză fie cu accent australian sau german, în funcție de unde își petrecuse vacanța anterioară.

Acum, în fiecare dimineață, în drum spre școală, era atacat pe motiv că era ceva ce el însuși nu înțelegea prea bine.

Ora de educație fizică era cea mai groaznică. Profesorul de sport, cu micuțul lui cioc tremurând de excitație patriotică, le-a ordonat băieților să ridice greutățile și să lovească aerul cu ele și, în timp ce fac asta, să-și imagineze că lovesc un trădător, cum ar fi „englezul ăla”, pe care el l-ar fi bătut și l-ar fi expulzat dacă ar fi avut ocazia. Vorbea despre Sefton la persoana a treia, de parcă nu ar fi fost de față.

8 Delmer, *Trail Sinister*, p. 29.